

(НЕ)ВЪЗМОЖНИЯТ РАЗГОВОР ЗА ВОЙНАТА:
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В АКАДЕМИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ
СЛЕД РУСКАТА ИНВАЗИЯ В УКРАИНА

ЛОРА СИМЕОНОВА

Факултет по журналистика и масова комуникация

lsimeonova@uni-sofia.bg

Lora Simeonova. The (Im)possible Communication of the War: Challenges in Academic Education after the Russian Invasion in Ukraine

Abstract: Could the war be rationalized, discussed or analyzed within university halls? Has the Bulgarian Alma mater provided adequate answers to the media and communication students' reasonable questions after the Russian Invasion of Ukraine? How does the worldwide number-one topic influence academic lectures? The report is based on a study amongst 58 second-year Journalism, Public Relations and Book-Publishing students from the Faculty of Journalism and Mass Communication of Sofia University. The results of the questionnaire show that discussions at university are a significant "compass" for future media and communication specialists in troubled times. War has been turning into a "thin red line" during the classes of the summer semester in 2021/2022. Nevertheless, the majority of the students confess that they would benefit if the topic is even more widely-discussed – especially in the field of media literacy, media ethics and journalism practice.

Keywords: war, Ukraine, education, university, media literacy

Увод

24 февруари 2022 г. Датата, на която Русия нахлу в Украйна, се превърна в своеобразен "D-Day 2.0"¹ за постмодерния свят на XXI век. Повратна точка в съвременната история, която буквално „взриви“ близо 80-годишната илюзия на Запада, че мирът в Европа е безусловно гарантиран. А войната за вечни времена е „осъдена“ да върлува някъде отвъд, „на изток от Рая“. Руската инвазия ни връхлетя като „афтершок“ – след повече от 2 години в клопката на COVID-19. Противопоставянето между Москва и Киев се разрази върху „разкаляния от коронавируса терен“, като само задълбочи разделителните ли-

¹ По аналогия с "D-Day" от 6 юни 1944 г., когато Съюзническите сили извършват десанта в окупиранията Нормандия по време на Втората световна война.

нии, прокарани от избуяващото във виртуалния свят противопоставяне. Ако в COVID ерата дезинформацията и фалшивите новини „процфтяваха“, то след 24 февруари 2022 г. „вързаха плод“. А офанзивата в Украйна се „клонира“ във виртуалния свят – окопите се „телепортираха“ във “Facebook”, “Twitter”, “Telegram” и “TikTok”, а смъртта се превърна в 60-секунден стрийм в платформата или ежедневно “Watch Party” от бункера на Володомир Зеленски.

„Защо?!“ – след утринта на инвазията това бе въпросът, загнездил се в съзнанието на всички. Търсенето на отговорите му, логично, минаваше – а минава и до днес – през университетските аудитории. Само 4 дни след избухването на войната Университетът на Невада, САЩ, стартира курса „Украинската криза и историческите ѝ корени“². Примерът е възприет от редица висши учебни заведения в Щатите, които – освен че „приютяват“ украински преподаватели, докторанти и млади учени – стартират учебни програми, организират семинари или предоставят безплатни ресурси за студентите по темата. Аргументът – младежите имат нужда от по-богат бекграунд, за да си задават правилните въпроси, осмисляйки новините от фронта.

Академичната общност в Европа също не остава безучастна. От Британската академия³ и „Оксфорд“⁴, например, подготвят списък с компетентни изследователи, готови да коментират войната пред журналистите. Университетите на Стария континент организират и форуми, посветени на кризата. Редица учебни заведения – от Лисабон до Хелзинки⁵ – предоставят безплатен достъп до хиляди книги и статии, които изследват историята на Русия и Украйна, динамиката на отношенията им и генезиса на конфликта. Наред с това, образователните институции предлагат подкрепа – както морална, така и финансова и логистична, за колегите си, бягащи от войната.

И българската академична общност категорично застава в защита на ценностите на мира, свободата и демокрацията. Дни след руската инвазия СУ „Свети Климент Охридски“ осъжда агресията в декларация, подписа-

² Вж. MARCUS, Jon. Ukraine Crisis Makes Rapid Appearance on US University Curricula. The Times Higher Education. 22 September 2022. Достъпна на: <https://www.timeshighereducation.com/news/ukraine-crisis-makes-rapid-appearance-us-university-curricula>. [Посетена на 29.11.2022]

³ Списъкът е изследователи и контактите им е достъпен на: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/press-and-media/war-in-ukraine-experts-available-for-media-commentary/>. [Посетена на 29.11.2022]

⁴ Списъкът с изследователи е достъпен на: <https://www.ox.ac.uk/news-and-events/find-an-expert>. [Посетена на 29.11.2022]

⁵ Отворената база данни е достъпна на: <https://www.helsinki.fi/en/helsinki-university-library/follow-news-0/ukraine-resources-available>. [Посетена на 29.11.2022]

на от близо 600 преподаватели и служители⁶. Алма-матер отваря и две от базите си за настаняване на бежанци и стартира дарителска кампания в помощ на засегнатите от войната⁷. А Факултетът по журналистика и масова комуникация (ФЖМК) през май 2022 г. организира три форума, посветени на кризата. Световният ден на свободата на словото – 3 май, минава под знака ѝ. Във факултета е организирана кръглата маса „Журналистика по време на война“⁸, която се фокусира върху отразяването на конфликти, от една страна, и борбата с дезинформацията, от друга. Във форума споделят челния си опит репортери, отразяващи руската инвазия – д-р Десислава Ризова и Иван Филчев от bTV; Николай Дойнов, Росен Илиев, Мартин Георгиев от Нова ТВ; Александър Марков от БНТ и др. В дискусиата се включват и журналисти и изследователи като Веселин Желев от „Клуб Z“, доц. Ралица Ковачева от ФЖМК, Ивелина Георгиева и Николай Петров от БНР, д-р Анета Милкова от ФЖМК, Любомир Мартинов от БТА, доц. Светлана Станкова и студенти от ФЖМК, Емилия Милчева от „Дойче веле“. Седмица по-късно факултетът е домакин и на публичната лекция на проф. Марк Катц от университета „Джордж Мейсън“ и на гост-лектора д-р Кристофър Неринг, изследваща причините за избухването на войната⁹. Ден след това ФЖМК, обществената БНТ и създателите на поредицата „България открай докрай“ организират и дискусиата „Спасението: Украинските бежанци в България“¹⁰.

Световната тема №1, очаквано, моделира и лекционните курсове в факултета, който подготвя бъдещи журналисти и специалисти по комуникации и книгоиздаване. И без нарочно създадена учебна програма, инвазията се превръща в „тънка червена линия“ по време на обучението през летния семестър на учебната 2021/2022. Може ли войната да бъде осмислена, обговорена и анализирана в университетската аудитория? И превръщат ли се дискусиите в аудиториите в „компас“ за бъдещите специалисти по медии и комуника-

⁶ Вж. МАРКАРЯН, Александра. 550 преподаватели и учени осъдиха «бруталната военна агресия на диктаторския режим на Владимир Путин» (обновена). OFFnews.bg. 1 март 2022 г. Достъпна на: https://m.offnews.bg/news/Obshtestvo_4/550-prepodavateli-i-ucheni-osadiha-brutalnata-voenna-agresii-na-dikt_771461.html. [Посетена на 29.11.2022]

⁷ Подробности за кампанията са обявени на официалния сайт на СУ „Св. Климент Охридски“: https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/pomosch_za_bezhancite_ot_ukrajna

⁸ Подробности за събитието са публикувани на официалния сайт на ФЖМК: <https://fjmc.uni-sofia.bg/news/krgla-masa-na-tema-zhurnalistika-po-vreme-na-voyna-3-may-2022-g>

⁹ Подробности за събитието са публикувани на официалния сайт на ФЖМК: <https://fjmc.uni-sofia.bg/index.php/news/lecture-ukraine-war-causes-authoritarian-state-collusion-and-secret-intelligence-public-press>

¹⁰ Подробности за събитието са публикувани на официалния сайт на ФЖМК: <https://fjmc.uni-sofia.bg/index.php/news/fzhmk-i-bnt-organizirakha-diskusiya-za-dobrovolchestvoto-i-ukrainskite-bezhanci>

ции във времена на криза – отговорите на тези въпроси търси и настоящият доклад.

Методи на изследване

Настоящото изследване „стъпва“ на анкетно проучване, проведено сред студентите от втори курс от специалностите „Журналистика“, „Връзки с обществеността“ и „Книгоиздаване“ във Факултета по журналистика и масова комуникация (ФЖМК) на СУ „Св. Климент Охридски“. Реализирано е през летния семестър на учебната 2021/2022, след избухването на войната в Украйна. Въпросникът, съдържащ 8 затворени и 1 отворен въпрос, е попълнен онлайн (в платформата “Google Forms”) от над 60 на сто от студентите, обучаващи се в трите специалности. Статистическият анализ на данните е осъществен с програмата “IBM SPSS Statistics”.

Резултати и обсъждане

58 студенти от три специалности дават „моментната снимка“ за това как темата за войната в Украйна е интерпретирана в рамките на учебния процес във ФЖМК. 28 от анкетирания следват „Журналистика“, 23 – „Връзки с обществеността“ и 7 – „Книгоиздаване“. Доколко важна за тях е атаката на Кремъл? Мнозинството – или 74.1 на сто, признават, че се информират за инвазията „в движение“ – четат по-интересните новини, мнения и анализи в медиите и социалните мрежи, но не следят темата ежедневно. 13.8% проследяват темата много активно, а останалите 12.1% умишлено я избягват (Фиг. 1).

Фиг. 1. Интерес към темата за войната в Украйна

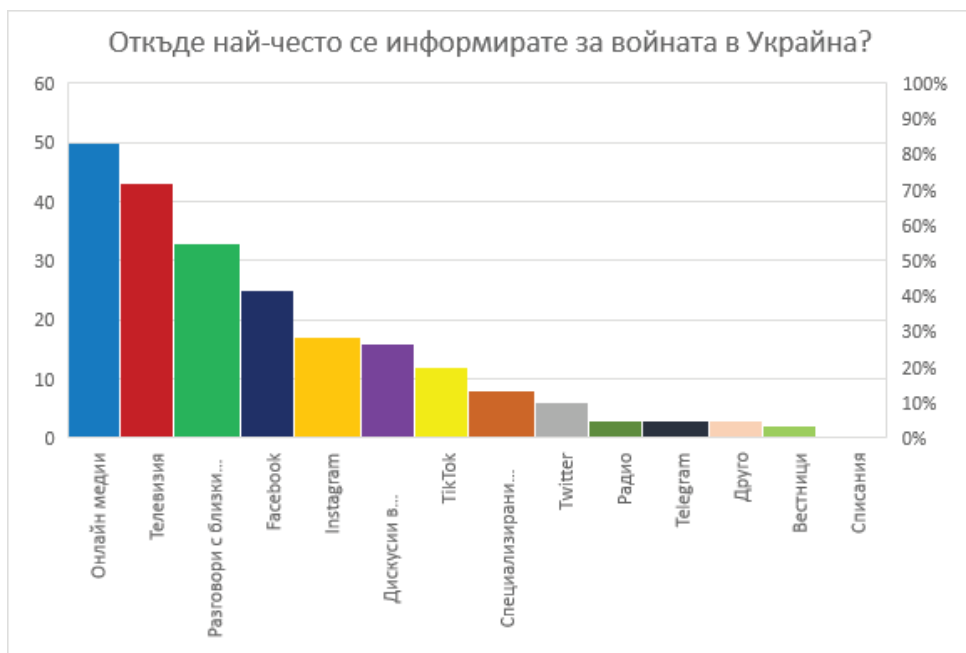
При отговора на този въпрос очакването е, че студентите по журналистика трябва да са най-заинтересовани от войната, но то не се оправдава – кръстосаният анализ на данните сочи, че бъдещите ПР-и се информират най-активно (Фиг. 2). Признавам, че подобни резултати изкушават да се спекулира при тълкуването им. Но тук „лесният“ извод – че бъдещите журналисти са по-апатични от колегите си – ми се струва подвеждащ. По-правдивото обяснение на данните е, че тези студенти – поради спецификата на обучението си (а немалко от тях – и на работата си) – се „носят на вълната“ на информационния поток, което им позволява да са „в течение“ на тема №1, без да им се налага да полагат особени усилия.

Фиг. 2. Интерес към темата – кръстосан анализ по специалности

Откъде обаче се информират студентите във ФЖМК? Очаквано, мнозинството залага на онлайн медиите и телевизиите (предимно през сайтовете им), но няма как да е изненада и високият общ резултат на социалните мрежи – „глобалният главен редактор“, който реди дневният ни ред (Фиг. 3). Интересен тук е дялът на TikTok (20.7%), своеобразна „тера инкогнита“ сред платформите, в която войната прониква предимно като меме. Любопитен е ниският интерес, който отчита друга мрежа – Telegram (5.2%), защото това е

основният канал, през който комуникира Кремъл след инвазията от 24 февруари 2022 г.

Фиг. 3. Основни източници на информация

На трето място, като изпитан източник, се нарежда близкият кръг на респондентите с 56.9 на сто, което само затвърждава колко силно остава влиянието на „разговорите в хола“ или „на маса“ – дори в ерата на Уеб. Едва след тях идва ред на дискусиите в университета – но е важно да се отбележи, че за 27 на сто от студентите те са важен източник на информация за войната. При кръстосания анализ (Фиг. 4) ясно се вижда, че те се съсредоточени сред редиците на бъдещите журналисти. Подобен резултат е оправдан, при положение, че проблемът с по-тясно обвързан както със спецификата на обучението им, така и с бъдещата им професионална реализация.

Фиг. 4. Влияние на дискусиите в университета – кръстосан анализ

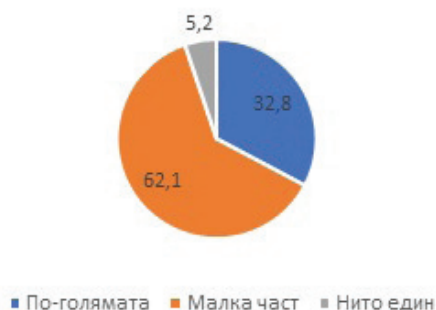
Следващият въпрос в анкетата цели да провери доколко войната маркира като „тънка червена линия“ учебния процес през пролетта и лятото на 2022 г. Резултатите от него недвусмислено сочат, че академичната общност на ФЖМК демонстрира силна рефлексия и адаптивност към световната тема №1 (Фиг. 5). Преподавателите успяват да „вплетат“ проблема в лекциите и упражненията си. Организираните от факултета събития пък – като семинари и кръгли маси – също оставят отпечатък в съзнанието на студентите, потвърждава анкетата.

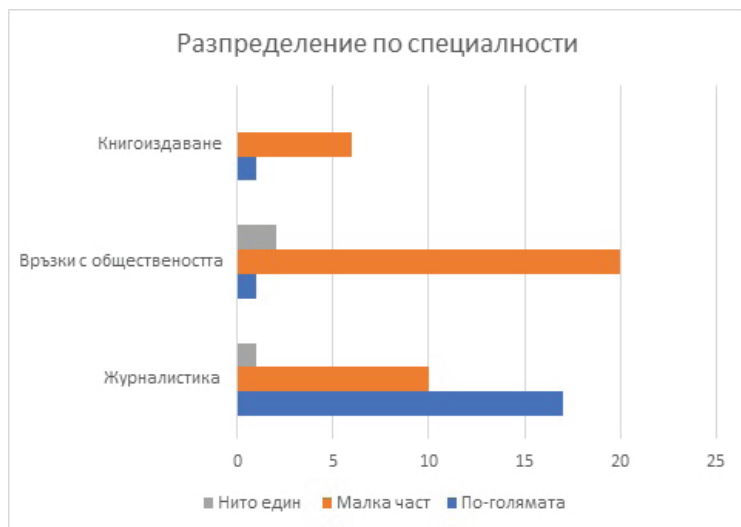
Фиг. 5. Присъствие на темата в учебния процес

1/3 от преподавателите поставят акцент върху темата, показват данните, но не и когато говорим за обучението по журналистиката, където мнозинството колеги сериозно се занимават с темата „Украйна“ (Фиг. 6 и 7). Този резултат няма как да учудва, защото предизвикателствата при осмислянето и отразяването на войната в много по-голяма степен са обвързани с професионалните задачи на бъдещите репортери и редактори.

Каква част от преподавателите поставят акцент върху темата за войната в Украйна в рамките на курсовете си?

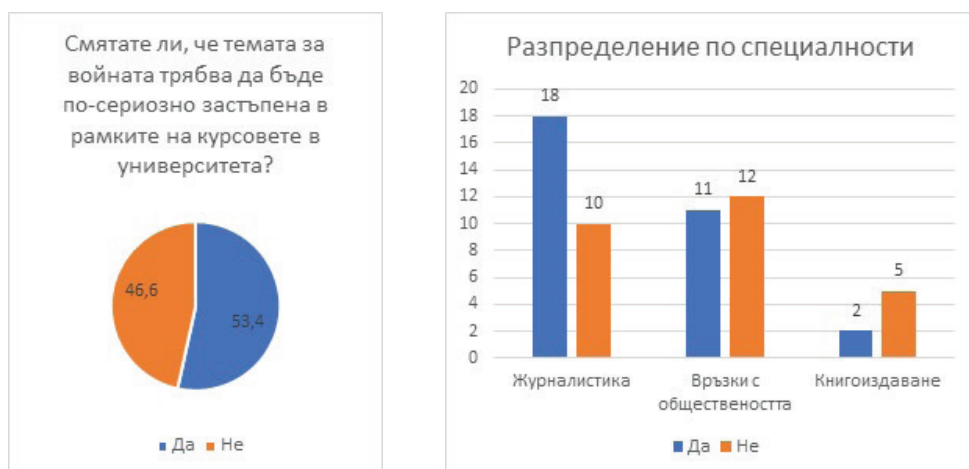
Фиг. 6. Акцент върху темата – обща извадка

Фиг. 7. Акцент върху темата – извадка по специалности

Макар преподавателите да показват рефлекс спрямо войната, над 53 на сто от второкурсниците във ФЖМК смятат, че темата трябва да бъде по-сериозно застъпена (Фиг. 8). При студентите по журналистика, очаквано, делът на онези, които са „гладни за още“ е най-голям – близо 2/3 от анкетираните. Сред обучаващите се във „Връзки с обществеността“ желание за повече знания и разговори по темата декларират около 50 на сто, докато в „Книгоиздаване“ интересът е най-слаб (Фиг. 9).

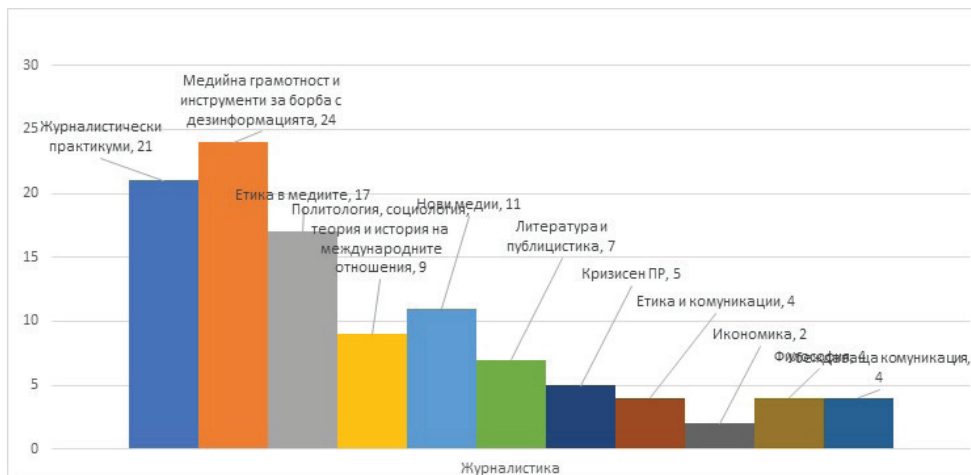

Фиг. 8 и 9. Желание за по-силен интерес към темата – обща извадка и разпределение по специалности

По-интересно за мен обаче е – къде второкурсниците виждат най-голяма полза от повече знания? И трите специалности тук са категорични – желанието им е да се чувстват по-подготвени в полето на медийната грамотност и инструментите за борба с дезинформацията. Клъстерният анализ пък очертава разликите между трите специалности. При „Журналистика“, логично, има интерес към повече журналистически практики и усвояване на репортерски и редакторски умения (Фиг. 10). Журналистическата деонтология и етиката в медии са другото направление, в което студентите искат да са по-подготвени. Няма как да е иначе, при положение че в силно поляризираната реалност – не само в контекста на войната, но заради бушувалата преди нея пандемия от COVID-19, публичният разговор в голяма степен е под диктата на емоистината¹¹, а идеята за плурализъм на мненията – подложена на изпитания.

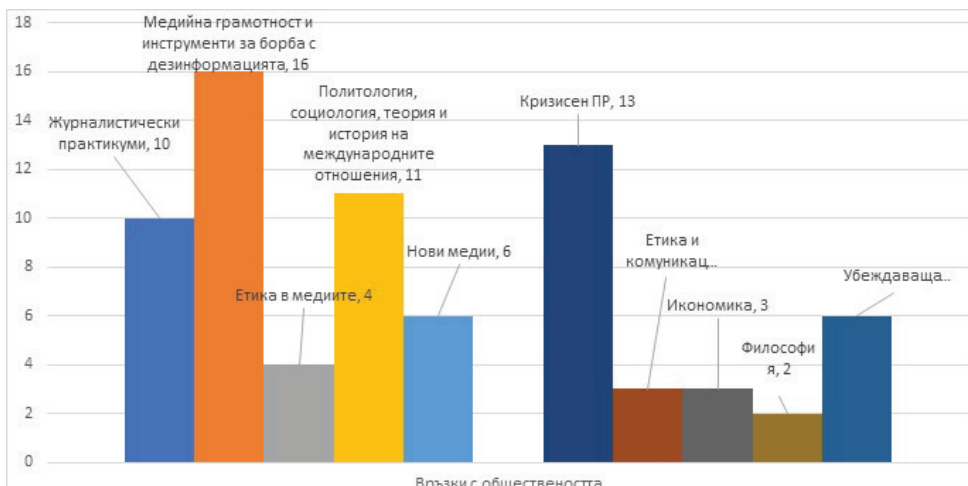
¹¹ Вж. HARSIN, Jayson. Post-truth populism: The French anti-gender theory movement and cross-cultural similarities. *Communication, Culture, and Critique*, 11(1), 35–52. <https://doi.org/10.1093/ccc/tcx017>. 2018.

Любопитно е, че при отговора на този въпрос студентите по журналистика сякаш подценяват ценността на знанията за генезиса, психологията и генезиса на новите медии. А те са оформят като втори, паралелен фронт на бойните действия, който има потенциала да влияе на хода на войната. Слаб е и интересът им към полето на фундаментални науки като политологията, социологията, теорията и историята на международните отношения. Вероятно, защото второкурсниците не си дават сметка, че дефицитът на знания тук им пречи да осмислят и анализират в дълбочина разразилата се криза на изток.

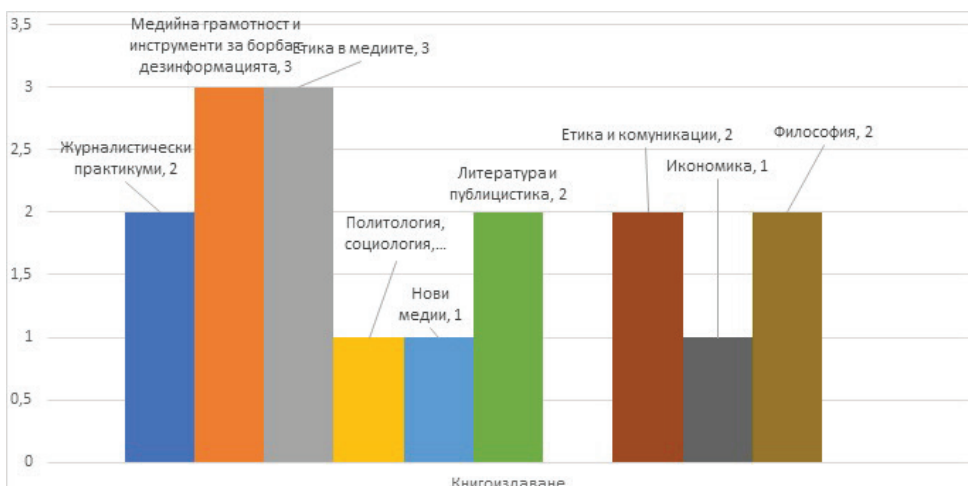
Фиг. 10. Знания, които студентите по журналистика оценяват като ценни в контекста на войната

„Кризисният ПР“ – студентите по „Връзки с обществеността“ го слагат на второ място по важност след обучението по медийна грамотност на фона на руската инвазия (Фиг. 11). На трето подреждат политологията, социологията и международните отношения, а след тях – нуждата от по-добро познаване на практиките в медиите.

Фиг. 11. Знания, които студентите по връзки с обществеността оценяват като ценни в контекста на войната

При второкурсниците по „Книгоиздаване“ – и поради по-малкия им брой, е по-трудно да се изведат тенденции (Фиг. 12). Но водещата е налице – студентите отново изтъкват желанието си да са по-подготвени в полето на медийната грамотност и борбата с дезинформацията.

Фиг. 12. Знания, които студентите по книгоиздаване оценяват като ценни в контекста на войната

На финала на анкетата студентите отговарят на провокативния въпрос: „Отразяват ли българските медии обективно войната в Украйна?“. Впечателни прави, че второкурсниците показват здравословен скептицизъм – мнозинството от тях признават, че не могат да преценят (Фиг. 13). Най-критични се оказват бъдещите журналисти (Фиг. 14). Подобен резултат не е неочакван – защото познават в по-голяма дълбочина политиката и технологиите на медиите от колегите си в специалност „Връзки с обществеността“ и „Книгоиздаване“.

Фиг. 13. Оценка за обективността на медиите – обща извадка

Фиг. 14. Оценка за обективността на медиите – извадка по специалности

Интересно е как аргументират оценката си – и в изясняването на този въпрос помагат отговорите, които дават на последния въпрос в анкетата. Анализът тук за пореден път изважда на преден план проблема с поляризацията, радикализацията и превратното тълкуване на плурализма в медиите. В истеричната публична среда, изглежда, намирането на „средния път“ е най-трудно. Какви проблеми виждат? Трите основни, които извеждат, са:

- Проблемът за плурализма, „двете гледни точки“ и поляризацията;
- Проблемът с дезинформацията, цензурата и пресяването на релевантната информация;
- Проблемът с обективността – и безпристрастното отразяване на войната.

Ето и извадки от мненията на студентите:

- ...Позицията, която заемаме, а тя е разделена на две мисления, едното е старото, при което хората в България смятат, че са длъжни да подкрепят Русия, защото ни е помогнала да се освободим от чуждо влияние, а новата тенденция е да се подкрепя Украйна без въпрос, което отново не е правилно. Засягането на войната в нашето обучение е полезно до степен на открояване на цензура, дезинформираност и фалшиви новини.
- ...Твърде често канят представители на „другата гледна точка“, които засилват дезинформацията.
- ...Често попадам на изкривена информация или премълчани факти. Невинаги са представени и двете страни на конфликта – попадам или на проукраински, или на проруски статии. Балансът липсва на места. Това се дължи и на позицията на правителството. Аз самата работя като журналист и винаги се опитвам да изложя предимствата и недостатъците на двете страни, за да бъде трудът ми максимално обективен.
- ...Не смятам, че показват всички гледни точки.

Заклучение

(Не)възможният разговор за войната се случва във Факултета по журналистика на СУ „Св. Климент Охридски“, показва това изследване. Резултатите от него са симптоматични по няколко линии – и освен да дават отговори, поставят и някои важни въпроси:

- Студентите:
  - Над 50 на сто от студентите, смятат, че темата за войната трябва да бъде по-сериозно застъпена в процеса на обучение;

- За близо 1/3 от второкурсниците дискусиите в университета за важен компас при осмислянето руската инвазия в Украйна;
  - Студентите демонстрират прагматичен подход – и очакват да получат по-скоро инструментални, не фундаментални знания.
    - Университетът:
      - Преподавателите реагират адекватно, като темата за войната се превръща в „тънка червена линия“ в рамките на обучението;
      - ФЖМК показва бърз рефлекс, организирайки серия от семинари с журналисти и изследователи от България и чужбина, посветени на войната;
      - Академичната общност твърдо застава зад ценностите на свободата, мира и демокрацията.
    - Въпросите:
      - Докъде се простира свободата на словото и как „лавината“ от кризи поставя пред изпитание доктрината за плурализма?
      - Възможно ли е журналистиката да бъде арбитър във времената на война и дълбока поляризация?
      - Как университетът може да се пребори с болестта „Всеки сам си преценя“ и серията от катаклизми, погълнала съвременните общества?
- Отговорите на тези въпроси продължават да се търсят, докато кризите неизменно се трупат.

БИБЛИОГРАФИЯ

- МАРКАРЯН, Александра. 550 преподаватели и учени осъдиха ,бруталната военна агресия на диктаторския режим на Владимир Путин‘ (обновена). OFFnews.bg. 1 март 2022 г. [cited 29.11.2022]. Available from: https://m.offnews.bg/news/Obshtestvo_4/550-prepodavateli-i-ucheni-osadihabrutalnata-voenna-agresiia-na-dikt_771461.html.
- HARSIN, Jayson. Post-truth populism: The French anti-gender theory movement and cross-cultural similarities. *Communication, Culture, and Critique*, 11(1), 35–52. <https://doi.org/10.1093/ccc/tcx017>. 2018.
- MARCUS, Jon. Ukraine Crisis Makes Rapid Appearance on US University Curricula. *The Times Higher Education*. 22 September 2022. Достъпна на: <https://www.timeshighereducation.com/news/ukraine-crisis-makes-rapid-appearance-us-university-curricula>. [Посетена на 29.11.2022]
- PAPANIKOS, Gregory T. Europe, Ukraine and Russia: What is Really at Stake? Working Paper 04/2022
- RUDOLPH, Jürgen, Shannon Tan. The War in Ukraine as an Opportunity to Teach Critical Thinking. *Journal of Applied Learning & Teaching*. Vol.5 No.1 (2022). Available at: <https://journals.sfu.ca/jalt/index.php/jalt/article/view/535/451> [Visited on 29.11.2022]

References: transliteration

- MARKARYAN, Aleksandra. 550 преподаватели i ucheni osadiha ,brutalnata voenna agresiya na diktatorskiya rezhim na Vladimir Putin‘ (obnovena). OFFnews.bg. 1 mart 2022 g. [cited 29.11.2022]. Available from: https://m.offnews.bg/news/Obshtestvo_4/550-prepodavateli-i-ucheni-osadihabrutalnata-voenna-agresiia-na-dikt_771461.html.